

Оповідання Марка Дієва

I.

З Сури потягло вохким, болотним повітрям. Круглий, золотистий простір нив здригнув, заколихався несподівано, мов чиясь чудодійна рука погладила м'які степові груди землі й мільйони задумливих колосків ожили, заговорили.

Пахучий буркун на підніжжі могили стояв недвижно-тихо; слався в незграбні, похмурі кучі, а від них довгі, химерні тіні лягали щетинистою стернею через теплий пелюгавий шлях за рівчак і тонули десь у сірій фарбі вечора.

Шляхом ішов Денис. Ішов він поволі, схиливши чорну, бородату голову на груди. З під синього заялозенного картуза, мов ненароком підіймалися маленькі, косуваті очі, блискачи не то гнівом, не то довгою, набридлою втомою. І було зараз так приємно думати йому, що до села залишалося всього верстви зо три, що як смеркне—він прийде до Харитона, сяде в нього на порозі й в останнє поведе розмову про розділ. Як Феліцата—жінка Харитонова з широким більмом на лівому оці, товстюща аж страшна від вагітності,—буде неспокійно блискати на нього сірим цілим оком. Буде найбільше за всіх розмовляти і все без пуття, як може розмовляти лише гостре, повне дикого запалу, а не розуму зло. Як Санька—їхнє восьмирічне куцоносе дівча, пронириле та хитре, направлене матіррю, буде скиглити сидючи коло них і проказувати нудно й довго: „дядько дура-а-к... хліб у нас забирає... и-и-и...“ І Феліцата турботливо, з жалем поглядатиме на неї, мов Денис разом з манаттям думає загрибти в лабеті й їх найдорожчу шуваль—дочку. Як розкаже він тоді їм про долю і своєї голодної „армії“, як вибухне шаленна ворожнеча між двома рідними сім'ями за десятину землі, за злочинну ненажерливість Харитонову.

А повинен перемогти Денис, він чує це і добре розуміє свою справу, як і рідне дворище, що порожніє щомісячно разом з хатою, куди у вікна з ранку до вечора зазирають злидні й наче висолопивши язика белькотять задикувато: „А, брат, у Харитона зовсім не такі діла... Чуєш!“.

А Харитон ні разу не сказав йому: мов, так і так, брате, хистко ти на землі держишся, підперти треба тебе, а в мене є чим. Цього він не сказав, знає Денис, і хитро оборудувана справа з нивою гострила у наболілих грудях Денисових ножі, щоб перерізати останню кривну жилу між ними.

II.

Сім'я Харитонова лагодилась вечеряти біля хати, коли на воротах як велетенська незграбна тінь, з'явилася похмура Денисова постать.

У Феліцати затряслися руки, стисло чимсь важким, нудотним у грудях, вона з силою кинула в тарілку ложки й не озираючись до нього війнула в сінешні двері, злісно похитуючи животом. Санька, підобгавши худі скрівавлені колінця аж під бороду, випросталась зненацька худим, ребрастим тільцем і, впіймавши задумливий дядьків погляд, висинула

йому язика. До того ще й скривила лице в таку прикру, задиркувату гримасу, що в Дениса раптом з'явилося нестримане бажання вхопити її за отой довгий, мов у собаки, язик, і вирвати люто вкупі з горлянкою.

Тільки Харитон спокійно сидів на перевернутому відрі ввесь у чорній, пришмаленій щетині. В глибоких, синіх ямах невеличкі, зморені очі дивились понуро, розгублено на братові порепані ноги, як вони твердо ступають двором все ближче до нього. Ось принесуть вони скоро і всього злодумного, страшного Дениса з його пильним, шахрайським виглядом і першими призириливими словами: „ну, як діла, брат?“.

І йому, як завжди при братових одвідинах стало жаль себе, а особливо своєї роботи, що мусила зійти на нівець при Денисових визисках. Однак лице його було ввесь час спокійним. Тільки, коли зовсім близько підійшов Денис, кінці вуст його непомітно склалися в раду посмішку, глибокі очі, націлившись нерухомо на високу постать, добродушно засяли. Денис, прогарчавши щось замість вітання, озирнувся навколо сів на кінці порогу, поклавши на коліна собі засмалцьованого картуза, нерівно дихаючи від утоми. В цю мить, мимо, неначе гарба, прокотила пройшла Феліцата, поклавши на стілець окраєць житнього хліба. Вона сіла спиною до гостя, вся нервово здригаючи м'ясистим тілом.

Харитон ніяково повів очима на обох.

— Принеси ще одну ложку... сідай Денисе...

Той примружив запилені очі, махнув рукою.

— Не нуждаюсь!..

Він несподівано високо підняв патлату голову, сірі каламутні очі з під насуплених брів засвітилися упертим, хоч і стриманим вогнем. Лягла напружена, прикра тиша; тільки Санька важко сопла, висмоктуючи з ложки.

— Я, брат, оце останній раз сюди... розумієш? Пів клуні, що в тебе — моє; і десятина, що задурилив під жито — моя, і от роби тепер що хоч. Не бачили люди, як два дурні судяться — може побачуть тепер.

Феліцата, не одвертаючись, гнівно здвинула плечима.

— От-же... не бачили, як один дурак по-за умання брата обкрадають лазить, тепер звичайно побачуть... от крадеш і все!

— Хто краде?

— Ти крадеш!

— А ти бачила?

— Та бачила, й бачу... Лазиш ночами, щоб і люди не бачили, а то-ж як?

Денис ткнув пальцем на неї, гостро повернувшись до Харитона.

— Скажи, хай замовкне... бо розсадю голову, як помийницю, одразу!.. тільки задом блисне!..

Харитон не сподівався цього й сидів розгублено, тупо дивлячись на обох. У Саньки ляжливо зморщилось лице, вона підсунулась до батька й перестала їсти, крутила навколо чорними переляканими очима. Денис похилив голову, балакав тихо, мов до себе:

— А суд — штука погана, соромлива штука. Суд — це для людей. Дивіться мов, люди добрі, на цього йолопа, який він нещасний, життям притоптаний йолоп. І от ми його по кісточках зараз, по жилах, по шматочку... Як, брат? Гаразд це по твоєму, га?

Харитон захитав головою.

— Не дуже, я так думаю...

— А я то й давно так думаю. Суд — це брат наша смерть, та ще до такого стану хазяйського, як у нас: робиш, як воляка — їси, як

собака; тут, брат, попробуймо самі вивернутись... без суда, без людей, знаєш! Люди не допоможуть, тільки набрешуть так, що аж земля паром криється, та ото й усе...

Харитон зморено підвівся на нього.

— Ну, а як же ти думаєш тоді?

— Та просто... В мене шість чоловік, у тебе троє, ну, хай скажем і четверте лагодиться, подумай кому більше треба?

— Хай тобі...

— Не „хай“, а мені напевне! Шість і три—трохи не рівно, хазяйського підрахунку треба. А половина клуні так чи инакше повинна бути моєю! Ти воював, а я її клав, рік цілий хури вантажив, за копійки смажився, та людям платив, що крокви ставили. Що-ж це на вітер, по твоєму, дурний Денис свистів, чи як?

Феліцата повернула на нього темне, грізне лице.

— Так по твоєму значить з дурної охоти Харитон воювать ходив? А ти не ходив?

— Ходив—таке діло. Заставив царь, і пішов. Закону—не дітям, не одмовиш. А що клуню я робив, я старавсь і як колишній гуртівник піддержував господарство, так ясно, що маю повне право забрати й півклуні, й десятину, що ви зарепіжили в голодовку.

У Феліцати затряслися щелепи.

— Та плюнь ти, іродуватий, ту-ж десятину ти сам продав йому. Чи тоді тобі мабуть очі вилізли, як брав шіснадцять пудів жита за ту землю?

— Ви, мадам, обережно в походах—штани лопнуть. От продав сам знаю, що продав. А тепер вона мені потрібна. Розумієш? Шість чоловік, з якого їх чорта годувати? Легко промовити, манатки знову розпродувать, останні онучі на базар. Досить! Пора жити, а не кізяки нюхать, поки й окочуришся до чортової матері, немов той тхір, що й собака мертвого тіла твого не полиже...

Харитон здивовано ткнув рукою до нього.

— Тоді купи, я продам.

— Ну, от тобі... за якого я чорта куплю її в тебе? Гроші в мене є, чи хліб? Бачиш?

І він зневажливо обвів себе руками від штанів до шиї, по засмалцьованій, латаній одежі.

— Через вашу милость... Купи, каже, я продам! Ех, ти, брат... не хватило сміття своїх клаптів закидати, а він мовляв: я тобі, братику, за зерничко, за недорого, пудів за двадцять... Брешеш! Ти думаєш я не знаю, куди вернеш ти землю ту? Тесть он на потилиці раком стоїть... боржок, братець, боржок...

Він швидко потер пучками долоні та й знову:

— А мені-ж то яке діло, що ти винен? Що мені твій тесть? Все одно, що ота макітра без дна, наливай у неї, а вона просить, без заду—бо вона, без дна, як твій тесть, без совісті! Загарив жінчини гроші, справив крамничку, тепер, як устає, так і зуби порошком чистить. Бо ще ж хазяйські кізячки в кутнях позалишались, вишкребти їх треба, фасон пакостять... А нам, брат, із тобою окрім, як кулаками один одному, то й чистить більш нічим... А люди живуть, та з нас свої вичещені зуби скалять. Дивіться, мов, громадяни, зараз катавасія почнеться, а ми й раді: як полтавські бики один на другого лобами бу-бух. Готово! Он як... Ото так Харитон. Тиш, кажуть порядкові мати. Давай обсудимо у двох, давай скажемо так: тесть—чоловік багатий. Що ті твої пуди йому? Ні до чого зараз; проживе, слава богу, як жив чортом. А мені—капут! От готов я і все. Треба сім'ю годувати. Ну, скажи, ну

що я буду робити з нею зимою? Старшій у школу треба, не вік же все так бур'яном рости, як і дурному батькові, а чобіток нема, а пальтишка нема. Дівчині десять років, грамоту давай; темному чоловікові в наші часи тільки горобців лякати, а не жити. Бо це не життя, що ми живемо з тобою, це ми так, ненароком на світ вилізли, за гуртом...

Він звів брови; між ними зачорніла тонка злісна зморшка; тільки очі похапцем озирнули стіл якимось турботно, м'ярко закліпавши. Здавалось, він відчуває жаль до себе в цю хвилину й балакав голосніше швидче, як до людини, що зараз зможе поліпшити його долю.

— Ти думаєш, я до тебе з дурною думкою, як Феліцата каже? Феліцата—баба. А в кожній баби руки граблями, куди їх поставиш—там і гребуть... Я не злодій!

Він підняв енергійно голову, вдарив себе в груди.

— Я не злодій, чуєш? Я тільки прийшов сказати, що хочу віддати в оренду десятину мою, та й квит!

Погляд його чекаюче злісно зупинився на Харитонові. Той сидів мовчки, безфарбний, неживий у вечірній імлі зі спущеними плакучими очима, роздираючи на коліні одтопирений кусок латки. Феліцата—важка, нерухома, мов застигла мумія,—сиділа зігнувши широку, плесковату спину, ковиряючи пальцями шкуринку хліба... Обоє не знали, що відповісти Денисові. Хотілось тільки, щоби він зник зараз оце неспадівано, як і прийшов.

Та Дениса наче прикувало до порогу.

Кругла присадкувата постать тестя в жилеті зненацька (заскрипіла хвіртка), одсапуючись підпливла до них. Квадратове, широке лице в лукавій грі зморшок попід невеличкими краплинами очей, заплигло ще гостріше, хуткіше, м'яко розпливаючись навколо носа, до вух одвисло, складного підборіддя.

— Хліб-сіль...

Він важко сів на лаву. Феліцата й Харитон ожили. Їхні обличчя заблищали спокійніше й вільніш, скидаючи довгу, набридлу нудоту. А постать ухопилась одною рукою за товстий одутловатий бік, другою зневажливо взяла під козирьок, повернувшись до Дениса.

— А-а-а... честь імею... Ну, як ваше незаможницьке та горькоє?

Та в цю хвилю він розгублено засовався по дошці. Страшна голова Денисова захиталася зпочатку, тоді піднялась важко, гордо, дві чорних плями очей блиснули пекуче на гостя.

— А як ваше крадене та сладкоє?

Гість добродушно посміхаючись злив Дениса, виковируючи в того все найгостріше й брудне на себе. Він примружив очі, стягуючи на щоках насмішкуваті риси.

— По яким ділам сюди, Денисе Павловичу, га?

— По тим, що ти за клуню ходиш, громадянин... з прибутків особливо...

Тепер крамар нервово засовав м'ясистими щелепами, що пообвисали в його, зморщені, щетинясті, мов халяви.

— Гм... нуда... так,—забалакав він похапливо, діло ваше, а треба миритися.

Харитон захитав головою здивовано.

— То ясно, а що дати, скажіть, що дати йому?

— Те дати, чого чоловік просить: по потилиці з двору, як другий раз прийде.

Кривий, надгризений місяць вплив з-за причілка клуні, освітив їх похмурі застиглі лица.

— Часи тепер незавидні,—продовжував гість торопко, боячись відповіди,—сам себе раз на тиждень любиш... все нестатки, все не знаєш звідкіля й видрати його... Вранці баночку меду виїв, походив час і жаль стало. Все таки дурно пропала річ.

У Дениса вишкірилися насмішкувато зуби.

— Так ти виригай його та продай, за чим затримка... людям аби солодке, а що в твоєму пузі було воно—то байдуже...

— Ну, ти вже почав дурака валять, Денисе... Не матимеш до людей належної поваги, тобі й на світі, як собаці житиметься... повірь друже!

— До людей матиму, а до тебе ні. Та ти, власне, чого сюди прийшов?

Він допитливо уп'явся в гістя. В цю мить товстим, як сніп тілом повернулася до нього Феліцата, роздратовано блискаючи єдиним оком.

— Так це вже виходить, що моєму батькові й прийти до мене не можна?

У Дениса живіт заколихався м'яко від неглибокого, дрібного сміху.

— Та дурна ти яка... хай батьки ходять... хе-хе... то приємно навіть, мов ось мій батечко, дивіться який пузатенький... ну, а це-ж хіба батько?

— А хто?

— Та таке, чорт зна й що! Душі за салом не видно й не розбереш чоловіка.

Тесть з досади заціпив губи, оглядаючи понурі стіжки в кінці дворища.

— У мене хоч сало, а ти, братець, дожився до того, що ні сала, ні душі. Балакаєш, ходиш, просиш, а спитать тебе, чого? Ти даси відповідь? Клуною? Клуня братова вся. Він перебудував її, клав свої гроші, а по останньому переділу й десятина твоя не ким-небудь, а господарственным землеміром йому нараховано. А ти що? А тобі чого треба? Йди собі, чоловіче добрий, до дому, а як шкребуть злидні, вимагай у власті. Тепер вона ваша. Ви здобули. От! А брат не дасть. У нього своя сім'я й він менший, ти й так, слава Ісусові грабастав, що хотів, а де дів його, чи довів до ума хоч пилінку батьківську? Пропив, промотав, а дітей на світ божий бувало так, що й по двоє пускати ізволили. От і добрий тим. А тепер до Харитона? Чобітом на шию братові.— давай бо капут січас... Що ж ти таке є? Чабан, що тобі винні всі, чи поміщик якийся тисяшний? А виходить так же. Совісти в тебе ні на копійку. Ти брат січас Махном діло, „твойо-мойо“, як кажуть...

Денис тільки самовдоволено усміхнувся йому надутому, злому в цю хвилю.

— Ти добре кажеш, голубе, хороше кажеш.

А що не твоє діло втручатися, як я живу й чому я процвиндирив своє господарство—так це так! Ти не опікун мені—закрой, значить, скворешницю, бо язик у тебе, як канарейка: співає солодко, а вчасно не зіпиши зубів, вона й вилетить. Клуною та землю я прошу не в тебе, а в Харитона, то хай він і відповідає. Не посудомило ж йому саме оце сьогодні, як я прийшов... Чуєш ти?

Він повернув голову до зігнутої, немов бездушної постати брата.

— Даєш крокви?

Харитон не ворухнувся і опустил на землю очі, жалісно кліпаючи ними.

У Феліцати високо здрігалися плечі, вона тужила хрипко, одсякуючись, витираючи лице товстим подолом спідниці.

— Ні... домагайся судом.

— Десятину даєш?

— Візьмеш половину, що вродить...

Денис вибухнув злим, придавленим сміхом.

— Спасибі. На половинах, кажуть, дурна межа; по зубах просить...

Він піднявся зненацька постатю велетня в дверях.

— Кінець ділу?

Крамар радісно засовався на лаві.

— Да, кінець, Денисе Павловичу, кінець...

— Павук...

Залізний кулак Денисів піднявся швидко й застиг, розтулившись у повітрі. Харитон здригнув, піднявши голову, тесть здавалось на чверть вкипі у лаву, Феліцата не обернулася.

Недвижно, мов каменюка, стояв Денис, не приймаючи пильного, суворого погляду від гостя, очі ойго блестили страшно з під насунутого козирка, волосаті щелепи нервово совалися, мов жували м'ясо цього злорадного крамаря, приємно смакуючи його. Одна довга лапаста рука його піднялася до грудей, ухопилася за комір і чорна брудна сорочка загарчала сердито, роздерта на животі разом з подолом. Він повагом з якоюсь погордою ображеного жебрака повернувся до Харитона, дививсь довго на нього, тоді ткнув пальцем на сорочку собі.

— Бачиш? Остання й та пополам. Батьківська... А все батьківське прахом! Я думав ти—брат, а ти гадюка... Я робив—ти ділив. Я мовчав—ти сміявся. У тебе хата—в мене курник. Ти кажеш, я пропив, а я в голод ним дітей рятував, я віз його людям, чумарку за десять картоплин оддав, смерті боявся. І дурень, що боявся. Жінку твою буря не звалить, а я завтра свою на гробки везу. Пожила і доволно. Мені казала: „Не ходи до нього. Самі виб'ємось. Ще сила є“. Нема сили. Зогнила в кізяках. Слізьми витекла. Кров'ю дитячою за вісім років. Хто винен? Я? Хай і я! А тобі тарантул горіще завалив. І ти ні разу не прийшов і не сказав: як, брате, дихаєш? Та за цим би словом шматок хліба, як собаці кинув, я б спасибі сказав, сліди цілував твої,—ти не сказав і не кинув. Мов, вилізе... І виліз. Виліз і згадав украдену ниву, обморочену просто. Кажу тобі: дай на якийся час поки виб'юся,—не даєш... Не треба. Зубами не вирву. Крокви не зламаю, що купив їх у мене і грошей твоїх не бачу. Твоє—хай буде твоє. Все твоє! І світ і люди—всі твої та тестеві. Чуєш? Бери їх. Та хай лавушник цінує дорогше, бо не всі дурні такі, як я!

Він зупинився несподівано, з шипінням закінчив останні слова, повернувся і піднявши незграбні маслакуваті плечі пішов хитаючись до воріт. В цю мить зіскачив Харитон, він не сказав нічого, тільки розгублено та злісно закліпали очі його, простягнута рука в повітрі нервово зтислась в кулак. До його спокійно підійшов човноподібний живіт тестя і всміхаючись наївно, як малій дитині положив йому обидві руки на плечі.

— Синочок... Дурень... Сядь. Ти слухаєш його? Ну, я не думав... Ну, дай йому—проп'є все одно... Верноє слово, проп'є!

Харитон вирівнявся і може вперше суворо глянув йому в вічі.

— Жінка вмирає,—каже.

— І бреше. Факт. Йому що? Аби язиком клепати. Плюнь, синочок...

Сідай. У нас свої діла. А ви поділились—тепер кожному своя воля—вот. Я розумію... Брат. Рідня. Ну, а що ж ти йому, як спаскудивсь чоловік? Свого розуму не вставиш. Правда?

Харитон знову сів у товариських обіймах тестя. Сум проходив. Навіть починала брати злість за всі Денисові шкоди. Феліцата ламала хліб, почувавши голод після неприємностей; тепер їй було весело, вона вірила батькові, бо звикла до того, що він завжди перемагає.

— Ти не бійсь. Б'ю парі, тепер і носа не поткне,—тараторив далі тесьт,—а то він у двір, а ти й спужавсь уже. Кепсько, слід одсіч давати. Нада... От я побачив його, та й сюди зразу...

Харитон мовчав.

Було похмуро — тихо в широкому повному дворіщі осяяному місяцем, скривленим, плакучим, як перед смертю.

III.

Степом повертав Денс. Ніч голубила його пахощами спілих ланів, дихала молодою свіжістю в лице. Йому було байдуже. Він звик до ночей і страшних і прекрасних, як до днів свого життя, як до всього світу.

Одна думка братової образи бентежила його. Шо тепер! Суд? Навіщо? Він сам вважає правим Харитона. У нього-ж просили допомоги та й тільки. Залатати дірки, вибитись на гору. Брат не допоміг, так до чого ж тут суд? А клуня? Ну, клуня... Крокви гризти не будеш. Кому воно? Курям на сідало.

Минав блискучі латки нив, сіріло далеко село. Темною, широкою гадюкою простяглася балка. В ній десятина, що колись була його. Він зупинивсь. Стояв довго, дивився пильно в той бік, тоді повернув круто, пішов стернею туди. Минав задумливо кострубаті полукіпки, жовта щетина внизу приємно лоскотала ноги.

Ось балка. Війнуло вогкими, медовими пахощами буркуну, темінь на дні лякала своєю мовчазною глибиною. Здавалось чорне кущасте дно розійдеться зараз і якісь невідомі страшні сили крикнуть, засвистять, приголомшать його тут самотнього, безсилового.

Йому тривожно закололо в грудях. Він зупинився знов. Двома довгими низками тяглись кучеряві снопи на „його“ ниві, задумані, спілі, хитаючи мелодійно колосом. Очі глянули в бік, тоді зупинилися стали недвижні, суворі.

Вхопившись за роздертий край сорочки, він нахилив голову, переступив глибоку проорану плугом межу й підійшов до низки. Простяг руку, пощупав. Сухо зашелестіло, хруснуло між пальцями, стигле важке зерно посипалось. Болюча турботна дріж пішла по всьому тілі, зупинилася в глибині грудей і там здавила нудотно. Він присів до землі, швидко вихопив сірника з кешені, черкнув. Блискучий світ заметушивсь, загравав весело, глянув у його насуплене, зеленкувате лице. Тоді спокійним жовтим вогнем став догорати сірник. Він простяг руку до нерухомих золотистих прутинок першого снопа, гарячий блиск мов ненароком торкнувся їх і ніжні хрупкі тільки зморщились затріскотіли жалібно, взявшись веселим несподіваним полум'ям.

І разом з вогнем ширилось, дужчало зло Денисове. Він сидів хвилину, з оскаленими зубами, весь у глибоких злорадних зморшках, тоді зігнувся, вихопив жмуток вогню зі снопа й поплазував незграбно до другого ряду. Там гнівно він ткнув його під гузир і нова золотиста стіна зашелестіла, затріскотіла здивовано, охоплена червоним, гарячим оксамитом.

Один за другим горіли снопи. Горіли хапливо, ясно—веселим і страшним полум'ям, кидаючи янтарні іскорки, запалюючи суху пришмалену стерню. Обпечений колос губив зерно, чисте мідяне воно падало вниз, смажилось у попелі, чорніючи, перевертаючись у блискучі крапельки сажі. Блідими хвилями заграви облились сусідні лани, по них нерівно, нервово заплигали якісь химерні, важкі тіні. Одинокі полукіпки дивились похмуро, мовчазно на дві зігнуті низки, вже коротких, огнений стовп позаду, що повагом, уперто глитав їх.

Було шумно. Сміялась ніч, чула, мелодійна осяяна рожевим полум'ям з землі. Воно красувало її, кидалось, билось об її м'які блідозорі груди, лащило, цілувало їх.

Мовчала тільки земля. Поранена, чорна. Ії одній боліло.

На селі тривожно стукав дзвін. Ледве чутно було його далекі згуки. Ніч ховала, душила їх, бажаючи ласок вогню.

Цього не розумів Денис. Він стояв нерухомо, як дивна, живуща тінь, угнавши в землю зкарлючені пальці ніг і дививсь, доки не згорів останній сніп, доки слабі, скорботні поцілунки вогню не потухли на двох рядах попілу і ніч, роздратована мати, не стала враз похмурою, важкою.

с. Солоне

Ів. Гончаренко

В ТУМАНАХ ОСІННІХ

Я полями,
Шляхами йду.
Гей, простори широкі, пустельні.
Це-ж осіння пора туманами
Колихає печаль своїх дум...
У тумани степи полонені.

Дальні дзвони,
Осіння печаль.
Журавлі запізнились у вирій,
Тай упали з риданням на гони
І кричать у туманах, кричать...
Так кричать лиш немічні та хири.

Хтось самотній
У полі,
Десь далеко гука та гука—
Одиноко, скорботно.
Гей, та гей, мої воли...
Як діди у минулих віках.

Де ж це, де?
Я не знаю,
Тільки знаю весну голубу...
Знов настане той день.
Та тепер я ніяк не згадаю,
Де я був і про кого забув...

Буде сонце,
Весна!
Ми з плугами-весіннії грози,
Заспівають пісні комсомольці...
І летять журавлі, та до нас
Привітались в дорозі.

С. Яблуневе

Б У Д Н І

СЕСТРІ ЗІНІ

„Славне“

Ой, шляхи, ой, шляхи... кураї...
Скільки вітру гуляло ту' ярм?...
З корнем клени ламав буровій,
Славсь туман ніби вівців отари.
Повринали хатки в дерева,
Тільки церква... все зорить на гони.
По селі шум дерев невгава
І задумано бовкають дзвони.
До оселі дороги сумні.
Загубилося селище „Славне“...
А навколо степи і млини,
Дерев'яні млини, стародавні.

Весілля

У неділю призьби гнуться.
Гомін. Ранок. Лине день.
Вся оселя на вулиці,
Виглядає молодих.
— Їдуть! Їдуть!.. шум і крики...
Гонить коні Пантелей.
В бурі куряви музика
Божевільні згуки лле.
— Гей... (Ікони дерев'яні
Хилитаються).—Гайда!
Задумані, сонно-п'яні
Молодий і молода.
І злетів рушник з ікони,
Терлась шиною нога,
Узялися милом коні,
То не коні—гураган.
В молоді жаль глибокий
І печалі юний слід—
Молодому сорок років,
Молодій 16 літ.

„Життя“

— В тебе щастя, Галю, хата повна,
Ми собі,—казав Явтух,—прості:
— Вкрита лава килимом із вовни,
Вишитою скатеркою стіл.
— Горювать тобі не доведеться,
Слава богів, поки-що є.
— На все „Славне“ ти цариця,
Дім, город і що в дворі твоє.

— Не сумуй-же, квіте мій коханий...
— Не сумуй маленька і не плач...
Галя в ліжку свахою посланім
Завишневилася, мов кумач.
Очі зараз на кохання бризнуть.
Сонні очі плавали в воді:
Хтось кружочків з неба два нарізав
І в лице уставив молодій.
В Явтуха слова шовкові
А життя і хліб... гіркі.
Свині, коні і корови,
Кури, гуси, індики...

Комсомол

У неділю, у день літній
Без стогіну і без болю
У молоди, у житньої
Народився комсомол.
Свіжа іскра на оселі
Засвітилася
Життя молодь у новизну
Улюбилося.
Хай ночує на досвітках
Багача дочка.
Повелись нові у „Славнім“
Та порядочки.
Уже Сенька й Кость Гунявий
В Допрі паряться.
Хай з ножами не гуляють
Не ламаються.
Галя думала-гадала,
Що ж її чека?
Світла, сонця не бачила
Зроду наймичка.
Ой у Галі добра повно
Льохи, скрині є...
Мокрим сріблом налилися
Очі синії.
А гукнули комсомольці:
— Клуб у нас!
Як на світло на слова ці
Галя кинулась.
І побачила, що в сонце
Дуже темно йти.
Захотіла вона вперто
Вчитись грамоти.
Розум, здібности у Галі,
Юне серце є.
Записалася негайно
До драмсекції.
Ах, як гарно мітингує
Секретар—батрак.
Галя вдома так нудьгує...
В клубі світло так.

Ой чого ж це, ой чому ж це
Галя журиться?
Прихороші комсомольці
Та дратуються:

„І просилася,
І молилася—
Пусти-ж мене, старий діду,
На вулицю погулять.

А я й сам не піду.
І тебе не пушу—
Бо ти ж мене старенького
Та й покинеш на біду“.

Примушена молитись богу.
Пекти і прати і варить
І Явтухові мити ноги,
Морити вдома вечори.

В дорогу

Небо хмаро-синє,
Синє та глибоке.
Сухарів торбина,
У руді кийок.

Цвітом дум барвистих
Гей, мета легка,—
Галя йде до міста
Долю відшукать.

Сумно вітер стогне,
Накликає ляк.
Простяглась дорога,
Хиляться поля.

Розгойдались ниви,
Вітра глибина.
Даль така щаслива,
Даль така сумна.

Жито нахилялось...
Шум—вітрець пробіг.
Колоски торкались
До грудей, до ніг.

Лячно. Шуми. Що це?..
Хтось неначе кличе..
Думи ніби сонце,
Думи наче ніч.

Ластівкою лине
Мрія—скарб душі.
Гей—прощай, долино,
Рідний поля шум!

Місто

Ой, застукали молоти-флейти.
Залунали залізні гами.
Покотився вагон по рейках—
Швидко зник за залізною брамою.
Паротяг десь гукав басом, грізно.
Рухом ворухиться коло.
Он у гаряче залізо
Впав стопудовий молот.

Завод

Гвинтики, болтики, гайки
Чистила ловко Галя.
Дзвони заліза лунали,
Билися густо у стелю.
В стіни товпилися дзвони,
Дзвеніло залізо струнно.
Кожная гайка і болтик—
Владі робочій дарунок.
Шуми заліза навколо.
Жевріли мускули, лиця.
Пісня лунала шовкова.
Гей, про станок робітниці:

„Люблю я мову
Свого станка,
А мова в нього
Усе така:
Коли мовчить—
Стоять колеса,
Трибки, ножі,
Паси і преси.
Коли говоре
То креше шум,
Хвилює кров
І нерви й ум.
І я така
Уся нова—
Біля станка
Люблю співать“.

Гулом по залі широкій
Б'ється і ніби регоче
Разом із згуками глибокими
Пісня лунає робоча:

„Ой, скажи станок,
Чи панські руки
Твій мускул залізний
Тримали?—
Хитнулись нервово
Паси і трибки...
Колеса одразу
Стали.

А скажи любий друже,
Залізний,
Чи люди проснулись?—
Ударить в залізо
Намірився прес
І колесо швидко крутнулось.

Гвинтики, болтики, гайки,
Чистила ловко Галя.
Дзвони заліза лунали,
Билися густо у стелю.

Паротяг десь гукав басом, грізно.
Рухом ворухиться коло.
Он у гаряче залізо
Впав стопудовий молот.

Минуле. Лист

А життя у „Славнім“
Як бур'ян в степах
В мріях стародавніх
Молодь засипа.
Вулицями синьо,
Картузи в цвітах,
На губах лушпиння,
Хусточки в руках.
Мати доню вилає,
Обірве косу—
Вона в церкву милому
Йде сказати сум.

В церкві йде обідня—
По селі луна.
Повна дзвону мідного
Синя глибина.

А ячейка пише
Галочці листа:
— В нашу дику тишу
Галю, завітай.

— Скоро ти закінчиш
Київське ІНО...
В нас твоє обличчя
Було так давно.

Олесь Донченко

П'ЄСА НА 7 ЕПІЗОДІВ

Дієві особи:

Івген Яровий—секретар комсомольського осередку.

О. Никанор—піп.

Ніна—його дочка.

Анатоль Вербицький—наречений Нінин.

Агнеса—приживалка в хаті попа.

Йона—парубок батрак (Дужий, кремезний).

Дорош { комсомольці.

Нестір {

Марта {

Арсен Пилипович—секретар сільради.

Супрун—Івгенів батько.

Текля { дівчата.

Пріська {

Теклина мати.

Дівчата, селяне, комсомольці, „сестри діви Марії“, червоноармійці.

Місце дії—село в одному з закутків Поділля. Час дії—1923 рік.

ЕПІЗОД I.

Внутрішність сільського комсомольського клубу Дорош та Йона.

1.

Дорош. (Читає по складах газету, ледве зіплюючи літеру до літери). „Бей по раз-ру-хе...“ Шож воно вийшло? А ну ще раз. (Читає) „Бей по раз-ру-хе...“ Бач—бий каже, по разу в вухо. Харашо пишуть в одих газетах.

Йона. А кого ж це так, значить, бити в вухо?

Дорош. А тут далі в газеті должно быть указано. Будемо читати далі (читає) „...раз-ру-хе і бур-жу-а-зі-ї“ Буржуазея! Ач, сукиного сина, кого треба бити!

Йона. Буржуїв? Та хіба б я їх по разу бив? Та я б по двадцять разів засвітив їм у вухо!..

Дорош. Звісно, по разу це мало. Цю буржуазію, як гадюк глушить треба. А по разу—це мало. (Входить Івген).

2.

Івген. Здорові були, хлопці. Газети читаєте?

Дорош. Та ось про буржуазію про тали, як їх гадів треба в вухо бити. (Дає газету Івгенові). На ось Івген прочитай, бо я сам не дуже разбираю.

Івген. (Лапає двома пучками газету). А бомага підходяща. Курнем, значить. (Одриває з газети шматок паперу, крутить цигарку). А читать будемо по зводі колись... (Закурює). Ну Йона, так як? Дуже в комсомол хочеш?

Йона.—Господи як я хочу в комсомол—так хочу, що їй-бо й сам не знаю, що зробив би, щоб прийняли мене.

Івген.—Приймемо. Раз батрак, значить дуй його в комсомол. (Зі свистінням, з гіканням ввалюється чоловіка 10 комсомольців. В де-кого в руках обрізи, Серед них Арсен Пилипович).

3.

Івген.—Тю-тю, показалися, чи що?

Арс. Пилип.—Самогоночку-матушку трусили. Ох, і знайшли ж—не менш, як п'ятдесят відер!

Івген.—А чому ж це без председателя сельсовіту?

Арсен Пилип.—(Свистить) Фюй, я—за председателя, потому он без ніякого чутствія зараз. Переборщив трошки нащот знічтоженія первачка.

Йона. (Підходить до Івгена). Господи, як би мені в комсомол! Їй-бо, оддякував би всім.

Івген.—Приймемо. Зараз приймемо. (Кричить). Гей, братва! Уніманіє! Йона проситься до нас у комсомол. Як він батрацький ілімент, то без усякої агітації ставлю на галасування: хто за Йону? (Всі підносять руки).

Комсомольці.—Прийнять його! Прийнять!.

Нестір.—Стійте, в мене одвод! Нам усім, товариші, звісно, що Йона—байстрюк. Хто-зна, якого він походження. По моему, як ми не знаємо, хто є його батько, його не можна прийняти в комсомол.

Йона.—(Ледве не плачучи). Голубчики, їй-бо я не винний! Прийміть мене в комсомол... Бо, в мене, голубчики, й зовсім батька не було...

Комсомольці.—(Загальний регіт). Батька не було?... Ха-ха!.. Прийнять його! Прийнять!..

Івген.—Годі всяких розговорів. Приймаємо Йону і квит! Сідай на місця. В мене є ще запитання. Як діло з сестрами „Діви Марії“? Записують баби своїх дочок?

Дорош.—Що-дня по п'ять душ пишуться. Оддають себе до громади на служення богородиці. Це піп таку агітацію веде.

Нестір.—Тут не піп цим ділом відає, а та приживалка, що живе в попа. Манашка та чортова!

Івген.—Діло погане, хлопці. Препоганда й агітація проти нас іде. Скоро до тої громади „Сестри діви-Марії“ всі дівчата запишуться. Їх та бісова манашка пісень церковних учить співати, та проти нас під'южує.

Нестір. Значить треба негаючись в наступ на неї йти.

Івген.—Через тиждень комсомольський великдень проведемо. Преплагаю антїлірігійну кумпанію починать. Гарнізація повинна бути. Вірно я говорю? Хто за моє предложення?

Комсомольці. Всі! Всі!

— Дайош комсомольський великдень!..

— Покажемо попам! (Відчиняються двері, входить Супрун).

4.

Супрун.—Драстуйте, хлопці. А де ж мій лобуряка?

Івген.—Ось де я, папашо. На що я вам знадобився?

Супрун.—Зрять ходімо. І доки ти будеш в цей комсомол ходить? Люди вже давно орють, чужі діти батькам допомагають за плугом ходять, а ти все в комсомол та в комсомол. Треба виорати, поки празники ще не зайшли

Івген.—Ог це ви дійсно здря, папаша. Ну яка там оранка, скажіть тим плугом? Трактора б нам, папашо, купить, тоді було б друге діло А з плугом і без мене обійд-тесь...

Супрун.—Ах ти ж, сукин ти сину, лобуряка ти, кисломонець вонючий!.. Це в тебе отвіт такий батькові? Ледацюга ти поганий!..

Івген.—Здря ви, папашо, лається. У мене тут дуже важні діла, а ви з своєю оранкою притирились. Ви знаєте, що я секретар комсомольської ячейки, за мене вся Радянська влада... Ідіть собі, орить там, якщо вам треба.

Супрун.—Піду, піду, але ти прийдеш до мене хліба їсти. (Стукнув дверима, вийшов).

5.

Івген.—Як усі орать будемо, то й контрреволюції не встережем. Буржуазний ілімент—він не спить.

Комсомольці.—Правильно.

— На сторожі треба бути.

Дорош.—Бий буржуазію по раз у вуха й квіт!

Нестір.—(Глянув у вікно) Дівчаточка-голуб'яточка йдуть.

Івген.—Тягни їх сюди, хлопці. Ложи... (Частина комсомольців кинулась на вулицю. Там чути дівочий крик і вереск).

Арсен Пил.—Ето діло... Занудився я, поки ви тут ділами зацікавились. Дівочки-голубоньки... Ах, я найбільш люблю половий вопрос і карасиків у сметані... (Комсомольці втягають Теклю, Пріську й інших дівчат. Ті верещать, відбиваються).

6.

Івген.—Здорова, Пріська! Що це я тебе давно не бачив?

Пріська.—А нащо тобі мене часто бачити?

Івген.—Спати з тобою хочу.

Пріська.—Е, заськи до бабиної запаски!

Івген.—(Скипів). Що? Та ти знаєш хто я? Я, брат, комсомол! Що хочу, те й зроблю! Запалю, вб'ю, і нічого мені не буде, бо за мене вся радянська влада... Не будеш спати зо мною?

Пріська.—В тебе Марта є.

Івген.—Завтра буде Марта, а сьогодні ти. (Балакають тихо. Інші комсомольці теж жартують з дівчатами, обіймають їх).

Арсен Пил.—(До Теклі). Ето ти, Текля, напрасно. Я секретар сельсовету, ім'ю благородне ім'я—Арсен Пилипович Лопух, і половий вопрос ізучив у всій плепорції. А що ти хочеш до манашки йти й записатись у „сестри діви-Марії“—не совітую, бо піп там тоже ізучає етот половий вопрос. (Входить Марта).

7.

Марта.—От які в них збори ячейки!.. Що ти дозволяєш отаке Івген?

Івген.—А ти що, хіба не комсомолка, що цього не розумієш?

Марта.—Я—комсомолка, а от ти не по комсомольському робиш!

Івген.—Ша, сознательна, це тобі не на фронті.

Нестір.—Не жарти коло Марти!..

Арсен Пил.—Е, ця вже не, полового вопроса не любить...

ЕПІЗОД II.

Кімната в попівському будинкові. В кутку великий образ богоматері. Перед ним лампада. Агнеса, баба і Текля

1.

Баба.—Життя їй від хлопців не стало. Як забачуть так і тягнуть, так і тягнуть. Та все куклименти кажуть. Дуже непокоюсь я, матушечко, щоб із тих куклиментів та не привела вона мені байстри.

Агнеса.—Як не буде тікать від їх безвісти, непременно нагуляє собі.

Баба.—Та хіба ж утечеш від тих кисломонців, що з обрізів стріляють? Піймають і згребуть. Хоч із хати не виходь. Прийми́ть уже, будьте ласкаві, ї́ до себе. Хай побуде в „сестрах діви-Марії“. Мо, не так будуть чеплятися. (До Теклі). Проси, проси!..

Текля.—Прийми́ть, матушечко! (Вклоняється).

Агнеса.—А ти знаєш, що треба робити, щоб бути сестрою діви-Марії? Заміж іти не можна, комсомольців-антихристів десятою дорогою обминати, полотна та свічок не шкодувати для діви-Марії. А за те вічне раювання на тім світі. Чи виконуватимеш це?

Баба.—Та я їй всі патли до волосинки обскубу, хай тільки не виконає чого!.. Моя дочка, не чия! Прийми́ть, будьте ласкаві, нащот полотна не турбуйтеся. Не тільки в нас на селі, а скрізь далеко звісно, що ви—свята матушка.

Агнеса.—Ну, хай приходе сьогодні ввечері. Запишу її в „сестри“.

Баба.—От, спасибі вам, матушечко,—от спасибі. (До Теклі). Дякуй!

Текля.—Спасибі вам, матушечко!

Баба.—Спасибі, бувайте здоровенькі! Хай вас бог милує. (Вийшли. Агнеса замикає за ними двері. З других дверей виходить піп о. Никанор і Ніна).

2.

Піп.—Що, пішли?

Агнеса.—Пішли, отче Никаноре.

Піп.—Пишуться, значить?

Агнеса.—Пишуться, отче Никаноре.

Піп.—Ви вже, матушко Агнесо, суворіше з ними, міцно тримайте їх у руках.

Агнеса.—Слухаю, отче Никаноре.

Піп.—Цю ніч будемо спати по черзі. Анатоль мабуть прибуде, коли йому вдалося тільки втекти з допра. Може треба буде яку допомогу дати.

Ніна.—Ах, папо, я так боюся за Анатолія. Комсомольці цілими ночами тиняються по вулицях, ще затримують.

Піп.—Анатоль не дурний. Коли зумів утекти з допра, то й тут вискочить з їхніх пазурів.

Агнеса.—От коли б матір божа—цариця небесна допомогла вашому нареченому, Ніно Никаноровно. Та комсомольці б тоді й не писнули, як би він був тут. (Чутно чіткий стукіт у вікно. Ніна підбігає й одчиняє квартиру. Їй на-зустріч влетів у кімнату невеличкий аркуш паперу).

Ніна.—Цидулька!

Піп.—Тихше, тихше! Двері заперті? Затуліть вікна!.. (Агнеса спускає фіранки).

Ніна.—Білий папер. (Розглядає цидулку. До Агнеси). Свічку, свічку швидче! (Агнеса виходить і зараз же повертається з запаленою свічкою). Це від Анатолія. Душа моя чує, що від його звістка! Зараз нагріємо. Писано мабуть симпатичеським чернилом. (Всі згрудились навколо столу. Ніна пригріває над свічкою цидулку).

Піп.—Обережно, не спали.

Ніна.—О, виступає вже, виступає!.. (Розбирає написане). „Я на волі. Буду сьогодні опівночі“. Анатоль! Любий мій!..

Агнеса.—Слава тобі, царице небесна! (Христиться).

Піп.—Тихше, тихше!.. Ну, тепер бережись комунія, будеш тепер чухатись, комсомоліе!.. (За коном чутно спів).

Агнеса.—Сестри діви-Марії зібралися. Треба йти. (Виходе з Ніною).

3.

Піп.—Дай, господи, дай, господи! (Спів наближається. Входять „сестри Діви-Марії“. Вони в довгих білих сорочках, з розпущеними косами, в руках кожна тримає запалену свічку. Попереду Агнеса. Поволі зі співом проходять вони через сцену. Перед образом богородиці кожна „сестра“ на хвилину зупиняється, щоб покласти рушник, хустку, або шматок полотна. Останньою йде Текля. Коли всі вже вийшли, піп затримує її на дверях за руку).

Піп.—А ти ж чия, дівонько?

Текля.—Баби Оришки.

Піп.—А сповідалась у мене, як у „сестри діви-Марії“ вступала? Чи читав я над тобою молитви?

Текля.—Ні, паноче, не читали.

Піп.—Як же ти сміла вступиш у „сестри діви-Марії“, коли ще не сповідалась у мене?

Текля.—А я не знала, батюшечко.

Піп.—То я тебе зараз посповідаю. (Замикає двері). Роздягайся! (Текля мовчить, не ворухиться). Чого стала? Роздягайся, кажу тобі! Мені тебе голу треба миром святим помазати. Такий закон для всіх, хто вступає до „сестер діви-Марії“.

Текля.—Я... я... не хо..чу!..

Піп.—Що? Що ти сказала? Не хочеш? Ах ти ж грішниця, блудниця погана!.. (хапа Теклю, затуляє їй рота рукою й несе до другої кімнати. Вона відбивається, але піп її вже поніс. На сцені де-який час нема нікого. Темніє. Вікно розчиняється і в кімнату тихо вскакує Вербицький. Він у простій селянській чумарці, має довгу чорну бороду. Йде в темряві, зіп'янувшись на стілець. Запалює сірника. Підходить до дверей, які заціпнув піп, обережно їх торгає, відмикає. В цей час чутно легкі кроки й назустріч йому входить Ніна з свічкою).

4.

Ніна.—Ой, хто це?

Вербицький.—Ніна! Я, я! Не впізнала?

Ніна.—Анатоль? Тільки? Що з тобою? В тебе не було бороди...

Вербицький.—І зараз нема. (Зриває з себе перуку й бороду).

Ніна.—Толю! Тільки! (Обіймаються, цілуються). Значить все гаразд? Ти втік з допра? Ми отримали сьогодні від тебе цидульку.

Вербицький.—Яч бачиш—утік, щоб продовжувати нашу справу вкупі з усіма вами. (Входить о. Никанор).

Ніна.—Папо, Толя!..

Піп.—Драстуй, драстуй, Анатоль. Слава богу, що все благополучно! Щасливо ж ти минув їхні пазури.

Вербицький.—Насилу вискочив. Розстріляти хотіли. За те, що при гетмані був на чолі карної експедиції.

Ніна.—Допоміг тобі господь всемілостивий!

Вербицький.—Ну, яке ж тут у вас становище, розкажуйте? А я тим часом знову загримуюсь, бо так все-таки небезпечно. У мене—фальшований партквиток, фальшовані документи, треба щоб і облаччя було фальшоване. (Знову одягає перуку, бороду і гримується).

Піп.—Комсомолі розвелось видимо-невидимо. Але селянство часто обурюється проти них—бешкетують. Товариство „Сестри діви-Марії“ ми заснували, щоб одтягти дівочтво від комсомольського впливу. Пишеться в це товариство багато.

Вербицький.—Як комсомольці—організовані?

Піп.—Як вівці! Єдина в них небезпечна для нас, це—Марта, що завідує хатою-читальнею. Запекла комсомолка! З Денікиним билась, там десь і чоловіка її забито. А останні—глина, з якої можна зліпити, що зхочеш. Секретар ячєйки їхньої Івген Яровий—звичайний остолоп.

Ніна.—В мене закоханий. Баришнею називає, як побачить де, зразу насінням вгощає.

Вербицький.—Стій! Закоханий, кажеш? Використать це. Як секретаря під свій вплив візьмемо, вся ячейка буде наша.

Піп.—Правильно. Золоті твої слова, Анатоль! (Десь далеко розлягається кілька пострілів. Всі замовкли, прислухаються).

Вербицький.—Хто воно стріляє?

Ніна.—Комсомольці по вулицях блукають, бавляться з одрізів.

Вербицький.—Ну, будемо, мабуть, розходитись по кімнатах, пора спати. (Чутно молитовний спів).

Піп.—„Сестри діви-Марії“ повернулись із церкви. Ходімте. (Всі виходять. Співаючи входять „сестри“ з палаючими свічками. Тихо спускаються перед образом богородиці навколяшки. Молитовний рух).

ЕПІЗОД III.

Майдан. На другому плані просто обриси церкви й паперть. Смеркає. Над церквою саяво від свічок—іде вечірня відправа. Іноді звідти долітає спів молитов. Через майдан поспішають до церкви дві баби.

1.

Баба I.—Ой, голубонько, а я так поспішались, думала запізнюсь.

Баба II.—Ще вечірня не кінчилась.

Баба I.—А зпівночі церкву прийдуть палити.

Баба II.—Хай не діждуть антихристи!

(Зникли в церкві. Йдуть двоє селян).

2.

Селянин I.—Я казав вам: кисломонці перші вороги православного християнина. Вони гірше вельзевула проклятого.

Селянин II.—До добра не дійдеться. Спалять церкву, як бог свят!

Селянин I.—А ти думав—мо' пощаду дадуть? Хіба харциз поміає яку пощаду? (Зникли в церкві. Йдуть баба і дід).

3.

Баба.—Ти швидче, старий, макогоне, човгай! А то через тебе й не побачиш, як церква буде горіти. Без нас запалять!

Дід.—Та всіємо ще, всіємо... погібелі на них немає...

Баба.—(Перекиривляє). Всіємо, всіємо! Як же, будуть нас дождити комсомольці! (Потягла діда в церкву. Входять Ніна й Вербицький).

4.

Вербицький.—(Глянув у напрямку церкви). Ого, а храм то наш сьогодні повнісінький. Треба це використати. Досить сказати одну-дві гарних проповіді і всі вони озброяться вилами й дрючками.

Ніна.—Мені чогось страшно, Анатолій. Знову поллється кров.

Вербицький.—Зате, потім, Ніночко, наступить справжній порядочок і щасливе життя для нас. Коли не вб'ємо гадюку, то вона нас на смерть ужалить.

Ніна.—Ой, не кажи! Сама знаю. Досить страждання.

Вербицький.—Сьогодні—комсомольський день. Тобі необхідно скористуватись моментом і запросити до себе секретаря їхнього, як його... Ярового. Треба приручати його потроху, поки затягнемо петельку. Поговориш з ним гарненько, хай і пригорне—та ти вже сама знаєш, як з ним поводитись. А я тут між народом повештаюсь. О, ще хтось до церкви простує. (Йде двоє літніх селян).

5.

Селянин І.—Диви, а вечірня йде, мов і за комсомольців забули.

Селянин ІІ.—Хоче мабуть піп, щоб і його в церкві спалили бузувіри.

Вербицький.—(Виступає). А куди це поспішаєте так, добрі люди?

Селянин І.—А до церкви. Сьогодні, кажуть, комсомольці хотять церкву спалити.

Вербицький.—Правда. Тільки я більш вашого знаю.

Селянин ІІ.—А що ж ви знаєте?

Вербицький.—А те знаю, що вже і віхті в комсомольців приготовлені, зараз гасом обливають, щоб дужче горіли.

Селянин І.—Та невже ж це можна допустити?

Селянин ІІ.—Та руки їм повідрубувать мало!..

Вербицький.—А чим же ви будете рубати? Голими руками?

Селянин І.—А й справді... Хоч би було вила захопити, або що... Невже ж таки так і допустити!

Вербицький.—Беріть вила, сокири, кочерги—все, що є, тягніть сюди... Ідіть і другим переказуйте, щоб озброювались та сюди сходились.

Селянин І.—Ходімо, Дмитре, ходімо, коли таке діло. Спасибі, що посовітували (Обидва селянина пішли назад).

Вербицький.—Це буде краще, ніж проповідь. (Чутно спів. Входять „сестри діви-Марії“ з запаленими свічками, стають на обидва боки паперті. З церкви виходить народ. За ними в церковних шатах, з хрестом, о. Никанор. Співи й гомін стихли).

6.

о. Никанор.—Любі брати й сестри! Велике іспитаніє послав нам господь милосердний. Ви вже чули, що сьогодні вночі комсомольці влаштовують свій богопротивний похід, що звуть його „комсомольським великоднем“. Тяжкі насмішки та знущання будуть чинити вони над ім'ям божим та над священнослужителями. Може, навіть святий наш храм обезчестять і зпалять. Чи допустимо ж ми таку наругу над Христовим ім'ям?

Натовп.—Не допустимо!

— Через голови наші хай попереду переступлять!

— Побить їх, антихристів!..

— Не допустимо!

о. Никанор.—„Сестри діви-Марії“ прийшли сюди, щоб умерти, а не допустити антихристів до храма божого. Чи підете ж ви за їхнім прикладом?

Натовп.—Підемо!

— Всі підемо!

— Веди нас, пан-отче!

о. Никанор.—Амінь! Так угодно всевишньому. (Чутно вдалені спів „Долой, долой монахов, раввінов і попов“. З голосінням біжить до натовпу баба).

7.

Баба.—Ой, людочки ж добрі, ой, ідуть же антихристи... Та із вогнями ж ідуть, та прямисінько ж сюди сунуть!..

Натовп.—Ідуть!.. Консомольці!.. Палити церкву будуть.. Не дамо!.. Бий їх!.. (входить комсомольський похід з запаленими смолоскипами. Частина комсомольців переодягнена попами, рабинами, чортами і т. ин. Попереду несуть опудало, що виражене на попа. В першій лаві йде Івген).

8.

Івген.—Стій, братва! До самого божеського капища прийшли—бог отець, бог син та його святий дух. Хай живе комсомол і геть лерігійний дурман!

Комсомольці.—Слава!.. Геть попів!..

— Хай живе комсомол!

Івген.—Драстуйте, товариші селяне! Як я бачу, лерігійного дурману у вас ще скільки хочеш... Лірігія опіюма для народу—ось що каже радянська влада й комсомол. А ви до церкви прийшли, бо в вас немає сознательності ніякої!

Натовп.—У тебе будемо вчитися сознательності?

— Безбожники ви!

— Жидівські прислужники!

Івген.—Це правильно, товариші-громадяне. Ми дійсно безбожники. В цьому полягає вся рихметика ваша. Лірігія-опіюм для народа... (До комсомольців). Правда, братва?

Комсомольці.—Правда!..

— Хай живе комсомол і радянська влада!..

Івген.—Паліть, хлопці, попівське опудало! Хай бачуть усі лірігіозні культи, що буде всім ворогам нашим, які сіють лірігійний дурман!.. Слава!..

Комсомольці.—Слава!

— Геть попів!.. Геть лерігію!.. (Ставлять попівське опудало на землю й запалюють його).

Івген.—Бачите, товариші-селяне, як горить лірігійний дурман? Геть лірігію! Пісню, братва! (Комсомольці починають співати „долой, долой монахів равінов і попов, ми на небо залезем, разгонім всіх богів“).

Івген.—(Кричить) Шагом марш!.. Пішли далі, братва!.. (похід з піснею рушив далі і зчезав за лаштунками).

9.

о. Никанор.—Православні! Бачили, що творять безбожники? Невже ми допустимо до цього? Невже не покараємо?

Натовп.—Покараємо!.. Бий їх!..

— Лови!..

— Держи!..

— Бери дрючки!

— Кійками їх!.. (Натовп рушає за комсомольцями).

ЕПІЗОД IV.

Декорація епізоду I. Комсомольські збори. За столом президія: Івген, Йона й Марта. Серед комсомольців сидить також і секретар сільради Арсен Полипович.

1.

Івген.—Тише, братва! Я, значить, предлагаю по доповіді винести таку резолюцію...

Дорош.—(Підскочив) Ай!.. Нестір цигаркою мені п'яту припик... Товаришу голова!.. (Загальний сміх).

Арсен Пил.—Ето не порядок, конешно, а ти ему, стерві, сідало припечи!

Нестір.—Я пошуткував.

Івген.—Тихше! Я, як голова зборів, прикажу тобі вийти, Несторе, коли ти ще будеш такі недозволені штуки викидять. Тихше! Я, значить, читаю резолюцію.

Комсомольці.—Читай, читай!.. Ми слухаємо!..

Івген.—„Заслухавши доповідь товаришки Марти про рух землі навколо сонця, загальні збори ячейки кисимиу села Дряподубовки постановляють, що земля дійсно крутиться навколо сонця і дякуємо радянській владі, що вона все встроїла на користь пролетаріату“ Я голосую, хто за цю резолюцію? (Всі підносять руки).

Комсомольці.—Дайош! Всі! Всі!..

Івген.—Значиться доповідь і резолюція приймаються, бо як тепер розпорядження таке, щоб на культурну вчобу переходити, і щоб, значить бідше лірігією не роздражать народ. І замість комсомольського великодня нам треба, значиться, лекції.. Ша, товариші—я ще не кончив. Яку доповідь поставимо на другі збори?

Дорош.—Хай ізробе докладчик доклада про те, що воно є в середині землі.

Нестір.—(Перебиває, з запалом) Ні, братішки, хай зробить доклада про те, як на орлоплані літати!

Арсен Пилип.—Дайте й міне слово!.. Я хоч і не консомолец, но усім тілом і душою підтримую молодьож і дуже заінтересований тетими докладами. Ну тільки, як самое важное єто—половой вопрос, то я рекомендував би ізделать доклад про мужський половой вопрос і женський половой вопрос. Очінь цікавий доклад...

Дорош.—Юринда! Ми й без полового вопроса вміємо дівчат лапять. Предлагаю доповідь про те, що є там в середині землі і про англійську політику...

Івген.—Тихше не всі разом, братва!.. У мене теж предложення поставити на чергові збори доповідь про... про... гіографія, бо як значить, культурна вчоба...

Марта.—Товариші! Тут багато предложень, всі вони гарні, але давайте на зборах ячейки поставимо яку політичну доповідь, наприклад, я пропоную, про міжнародне становище. Доповідь цю я беруся зробити. А цю науку будемо слухати в хаті-читальні.

Всі.—Правильно. Згода!.. Хай буде так!

Івген.—Вирішене діло. Загальні збори вважаю закритими. (З галасом всі підіймаються з своїх місць, закурюють. Де-хто виходе. Йона з книжкою підходе до Івгена).

Йона.—От, як би мені хто буков показав. Я вже де-які знаю, а отже ніяк не вчитаю нічого. От, господи, як би хто показав мені...

Івген.—А, кинь, Йоно! Потім вивчишся. Зараз охоти не маю показувать...

Йона.—От, господи, ніхто не покаже...

Марта.—Ти сволоч, Івген! Чого ти йому не хочеш показать буков?

Івген.—О, сознательна комсомолка об'явилась! То й показуй, коли охота! (Складає папери на столі).

Марта.—Гляди, Яровий, скоро будуть перевибори. Думаєш не знаю, що ти до попової дочки підлабузнюєшся? Скинемо з секретарства в два щоти!..

Івген.—Ха-ха-ха! Он воно що!.. Ревнощі значить, що з другою гуляю?..

Марта.—Ні, не ревнощі, а зрада! Комсомол зраджуєш! З ворогами злигався, он що!.. Гляди, щоб не було лиха... Попова дочка до добра не доведе.

Івген.—Хи, сознательна!.. (Пихнув ротом і вийшов).

2.

Марта.—Давай, Йоно, книжку. Яких ти буков не знаєш?

Йона.—Та ось ніяк не вчитаю. (Читає). Р...и...-ри..в..о..-во...лю.

Марта.—Так, так... ре..во..лю..

Арсен Пил.—Що, Марто, а Івген, певно, знов до попової телички?.. ха...ха!.. (Комсомольці поволі обступають Марту).

Марта.—Хай іде. Від цього нам тільки добра не буде.

Арсен Пил.—Ну, конешно, не буде... Тепер у його з поповою дочкою половой вопрос, а тобі, дівочка, він отставку дав!..

Комсомольці.—Ха...ха-ха!.. Отставка, значить вийшла!..

— Кончила строк служби!..

Марта.—Чого ви причепились до мене?..

Дорош.—А прибільшення семейства не чути, Марто, га?.. Не організовано ще наслідника?

Марта.—Геть-те від мене! Хіба в цьому справа?.. Думаєте, я жалкую, коли він такий?.. Від ячейки одірвався!..

Нестір.—І від Марти одірвався.

Комсомольці.—Ха-ха-ха!.. Одірвався!..

— Отставку дав! (В цей час Йона, що досі мовчки слухав, схопив стілець і вискочив на середину).

Йона.—(Задихається), Геть!.. Не займайте її!.. Уб'ю!.. Чуєте?.. Вб'ю!.. (Замахується стільцем). Геть усі!.. Не займайте! (Злякано всі, крім Марти й Йони, з різними вигукми щезають).

3.

Йона.—(Підходить до Марти, що нахилилась над столом. Ніжно). Марто... Марто... Рідненька... (Несміливо торкається її волосся).

Марта.—Йона... Йона... (Раптом ковтає слюзи, бадьоро). Єрунда!.. Комсомол переможе!..

ЕПІЗОД V.

Обстановка епізоду I. Ніна й Івген

.1

Івген.—А що це в тебе за клуночок?

Ніна.—Вгадай, Івгене.

Івген.—Чорти його знають, з чим він.

Ніна.—От і не вгадав, не з чортами, а з гарячими періжками! (Розв'язує клуночок, дістає періжки). На ось. Дай, думаю, занесу, бо в тому комсомолі, думаю, працює він дні і ночі, ніколи й пообідати, сердешному.

Івген.—Оце ти, Ніночко, правду кажеш. Їй-же богу ніколи й перепічку з'їсти... та аж у животі бурчить од голоду, аж за печінку ссе, а продуктивності й немає пошамать. Оце тобі спасибі, що принесла!

Ніна.—Нема за що, потім оддячиш. У мене до тебе невеличке прохання, Івгене...

Івген.—(Уминає періжок) Еге... прохання—а поцілувати даси?..

Ніна.—Куди схочеш—поцілуєш... і в губи, і щоки, і в руки, і в ноги... Куди схочеш. Тільки зроби те, що я попрохаю тебе.

Івген.—А ти ж не брешеш, Ніно? І в садку казала, що дозволиш цілувати, а потім і втекла...

Ніна.—А тепер ось бачиш, я сама прийшла до тебе... У самісінький комсомол твій прийшла. Сказала, що будеш цілувати, значить будеш. Тільки допоможи мені в одній справі.

Івген.—Ну гаразд, кажи в якій.

Ніна.—Тобі всі в раді знайомі. Як би так, щоб з мого батька прододаток зняли... Га, Івгенчику?.. Небагато. Всього ж 100 пудів. Ти ж секретар ячейки, ти зможеш це обладнати...

Івген.—Це ти задачу дала... (Чухає потилицю) А ти ж мене любиш?..

Ніна.—Який бо ти невіра!

Івген.—Може... якось зладнаємо... А зараз завдаточок! (Хапає Ніну, хоче поцілувати, але вона вискочила з обіймів і втекла в другий куток кімнати).

Ніна.—Ой—ра!.. Не вдержав!.. Піймай!..

Івген.—І впіймаю!.. (Ловить). І впіймаю!.. (Ніна зграбно тікає від рук Івгена, але він нарешті її впіймав і впився губами в її губи. Розпалюється, цілує все міцніше й міцніше, потім вхопив на руки й несе Ніну до лавки. Але в той же мент вона вискакує в його з рук).

Ніна.—Ой—ра!.. Завдаточок получил, а це вже буде тоді, як зробиш те, про віщо прохала...

Івген.—(Перервливим шепітом). А буде, Ніно?.. Буде?.. Буде?..

Ніна.—Звичайно буде. Просто влізеш через вікно в мою кімнату і на постіль... Але зпочатку... зпочатку влаштуй справу з продподатком.

Івген.—Добре, зроблю. Я якось з Арсеном Африкановичем. Він секретар сільради, більш у цих справах знайомий. Тільки йому треба буде тее... пудиків десять представить...

Ніна.—Ох, Івгенчику любий, як ми з тобою будемо жити славно... Івгенчику, ти даси мені командировку у вуз учитися? Мов би я комсомолка, мов би від ячейки.

Івген.—Та це ж буде подделка?..

Ніна.—А ти думаєш, ніхто нічого не подделує?.. Та всі комуністи подделують і п'ють самогонку.

Івген.—Та п'ють і наші комсомольці. Але ж то самогонка, а то—подделка! (Входить Вербицький. Він у простій чумарці і в старому картузі. Загримований так, як у II і в III епізоді).

2.

Вербицький.—Драстуйте. Де можна бачити секретаря комсомольського осередку Івгена Ярового?

Івген.—Я секретар, тільки зараз ніколи. Зайдіть завтра.

Вербицький.—Але ж може ви й сьогодні знайдете хоч хвилинку вільну. Негайна справа. (Скидає чумарку—під нею новісіньке сукняне вбрання. Івген здивований).

Івген.—Так ви не... не мужик?.. Сідайте.

Ніна.—Я забула тобі сказати. Цей товариш сьогодні приїхав з центру й зупинився в нас.

Вербицький.—Дозвольте познайомитись: Петров, старий партійний робітник. Приїхав від ЦК партії сюди для ревізії. Ось мандат.

Івген.—(Читає мандат). „Дан сей... Петрову... ревизувати...“ Гаразд, гаразд, пожалуста.

Вербицький.—А ось мій партквиток.

Івген.—(Дивиться партквиток). Член РиКиПи з 1905 року... Будь ласка... Будь ласка. Гаразд. Будь ласка.

Вербицький.—Як тут населення? Як воно до більшовицької влади?

Івген.—Несознательних ще дуже багато. А то—нічого. Влада підходяща, тільки собітажників багато.

Вербицький.—Так, так. А як чека?

Івген.—Хто й зна, ми до того не мішаємось.

Вербицький.—А з жидами як діла?

Івген.—Значить з явреями?.. Їх тут у нас на селі немає, а в місті є...

Вербицький.—Так, так... А от у мене є розпорядження від ЦК партії, треба те... Як його?.. Чеку та жидів те... як його?.. Прибрати трохи до рук. Дала вже їм радянська влада велику волю.

Івген.—Проти чики і явреїв? Та це ж проти власти?!

Вербицький.—Як-проти власти? Сама власть наказує приборкати!.. А комсомольці повинні в цій справі допомогти.

Івген. Яюсь те... чудно... А може й те... так і треба...

Вербицький.—Звичайно, звичайно... Як можна не довіряти представникові партії?.. Раз кажу, значить дійсно так. Просто, радянська влада змінила трохи політику. Та й давно пора б! Неп! Всим же жити хочеться.

Ніна.—Правда, правда. (Чутно якусь п'яницьку пісню. Входить Йона, він п'яний—преп'яний, ледве тримається на ногах).

3.

Йона.—Здрав...желаю...вваше...благ...родіє... (Сідає на стілець).

Вербицький.—А це що за птиця?..

Івген.—Це... це... наш комсомолец... Йона... (До Йони). Йона, геть звідси, чуєш? Піди пропись!

Йона.—Я піду... Я могу піти... Піду... А де двері?.. Ага, ось і двері... (Відчиняє шафу, що колись була з книжками, а зараз порожня, залазить туди й падає).

Ніна.—Ха-ха-ха!.. Знайшов двері!..

Вербицький.—(Підійшов до шафи й зачинив дверці). Хай тут спить. Він не заважатиме. Так, так. Значить, я гадаю, що комсомольці мені допоможуть. Зброя є у ваших комсомольців?

Івген.—Та одрізи є.

Вербицький.—Одрізів не досить. Треба рушниць. Ну та ЦК партії дістане. (Чутно якийсь молитовний спів тисячної юрби й галас. Вбігає Марта).

Марта.—Івгене, з ким ти тут? Швидче!.. Ікона обновила!.. Агітація проти радянської влади!.. Куркульня підняла голову... „Сестри діви-Марії“ з юрбою йдуть, несуть ікону... Треба щось робити!

Івген.—Агітація?.. Я зараз!.. Ходімо, ходімо... (Схопив кашкета, вибіг з Мартою)

4.

Вербицький.—Це та Марта-комсомолка?..

Ніна.—Вона. Всю нашу роботу зриває.

Вербицький.—Нічого, й ми її зірвемо. (Дивиться в вікно). А народу!.. Сестри діви-Марії несуть ікону... Здорово працює тітка Агнеса! Це—початок. До повстання недалеко. Сьогодні вночі, значить, збори біля криниці за селом.

Ніна.—Знаю.

Вербицький.—Ну, ходімо. Тут довше залишатись небезпечно. (Обов виходять. Тоді шафа розчиняється і з неї вискакує Йона. Обережно, як кішка, він крадеться навзирці за Вербицьким і Ніною).

ЕПІЗОД VI.

Обстановка епізоду I. Марта й Івген

1.

Івген.—(Награв на балабайці, співає). „Когда лігковерен і молод я бил, младую гречанку я страстно любіл“... (Змінює мотив). „Во-саду-лі, в огороді поймали китайця, тіра-рі-ра, ра-ра-ра...“

Марта.—Покинь, Івгене. Я хочу з тобою серйозно побалакати.

Івген.—Ну, кажи, кажи, я слухаю.

Марта.—Невже ти, Івгене, не бачиш, що робиться навкруги тебе?

Івген.—Ні. А що?

Марта.—Повстання куркулівське готується, он що! Хіба не бачиш, до чого йде оце оновлення ікон, оті таємні куркулівські наради? В сільраду теж куркулі позалазили. Знаєш, що робиться? З попа 100 пудів продподатку зняли й на інших переклали. Хтось підстроїв таку штуку. А потім—хто цей чоловік з чорною бородою в чумарці, що хтойзна звідкіля з'явився в нашому селі?

Івген.—Як, хто-зна звідкіля? Він із самісінького центру, з цики приїхав тут ревізувати роботу.

Марта.—Що плещеш? З якого ЦК? До нас із волости не було вже більш, як пів року нікого, а то-з центру. Хіба тепер час для ревізії?

Івген.—От тобі й на! Задала задачу, сознательна. Та в його членський білет з 1905-го року, і мандат має!

Марта.—Кожний шпiон і бандит якогось мандата має. Мені здається, що тут щось не так. Дуже це все підозріло.

Івген.—Бо ти не знаєш про зміну політики. Тепер радянська влада буде потроху чикі і явреїв приборкувати.

Марта.—Що? Це він тобі таке казав?

Івген.—А хто ж? Він.

Марта.—(Швидко підходить до Івгена). Івгене. Дивись мені просто в вічі й кажи всю правду. Ну!.. Що тобі ще казав цей ревізор? Тільки всю правду кажи, Івгене, чуєш?

Івген.—Диви, який контрольор знайшовся! Яке тобі до цього діло? Я тут—секретар ячейки, я сам знаю, що мені робити. (Швидко входить Йона. Він дуже схвилюваний).

Йона.—Товариші!.. Марто!.. Івгене!.. Охвицер тут... Він... я пізнав!..

Івген і Марта.—Що? Який офіцер? Де?..

Йона.—Одей, що в чумарці ходить!.. З бородою. У шафі тут я був тоді... і все чув... Я тоді не був п'яний... Нарошне, щоб підслухати, бо з першого разу впізнав, що він офіцер.

Івген.—Та кажи ділом, який офіцер?

Марта.—Зрозуміло—хто. Твій ревізор із цека!

Йона.—Я впізнав його відразу, хоч він і бороду тепер носить. При гетьмані людей шомполами бив!.. З отрядом приїздив!..

Івген.—Це, значить, задача...

Йона.—Він у попа на квартирі. Наречений попової дочки.

Івген.—Що? Наречений?

Йона.—Еге ж, отії Ніни. Вони любляться. А він офіцер...

Марта.—(До Івгена). Ось хто твій член партії з 905 року...

Йона.—Сьогодні вночі збори в них... За селом біля криниці... Повстання піднімають будуть...

Марта.—Сьогодні?.. Мабуть не поспіють з міста червоноармійці... Зараз же одішлю верхівня!

Івген.—Посилай, Марто, зараз же... Коли таке діло... А ти, Йоно, далі сліди за ними, а я на засідки з одрізом. (Бере з столу одріз).

(В цей час ввалюється юрба комсомольців на чолі з Арсеном Пилиповичем з гармошкою. Вони п'яні, бешкетують, кричать, співають).

Івген.—Хлопці! Братва! Слухай сюди! (На його не звертають жодної уваги. Гармонія, танці).

Марта.—Покинь їх, вони п'яні всі. Треба самим щось робити. (Йона, Марта і Івген виходять).

2.

Арсен Пил.—Наяривай, молодьож!.. Ех-ма, гуляй! (Загальний дикий танок).

ЕПІЗОД VII.

Стара криниця край шляху з кампличкою. На другому плані густий ліс. Місячна ніч. Чутно, як на дзвіниці в селі нічний сторож поволі б'є 10. Входять Агнеса й Текля. У неї в руках закутане в ганчір'я немовлятко.

1.

Агнеса.—Йди, йди не огинайся! Вміла чортиня нагуляти, вмій тепер і гріх свій замолити.

Текля.—(Плаче). Простіть, матушечко... Хіба-ж я винна?.. Хіба-ж я хотіла, чи що?

Агнеса.—Мовчи, грішнице! Великий гріх ти скоїла... пекельний гріх! Не буде тобі щастя—радості на землі, а в пеклі будеш ти кипіти в смолі 1000 днів і 1000 ночів.

Текля.—Ой, простіть же, матушечко!.. Ой, простіть же мене!.. Схопили мене батюшка та й понесли до себе в кімнату... Спідницю подерли... сорочку...

Агнеса.—Цить! Цить про це, блуднице!.. Чуєш? Коли ти кому що скажеш про батюшку—не будеш жити на землі! Чуєш? Земля розверзеться і поглине тебе, блуднице.

Текля.—Ой, хіба ж я винна, матушечко, рідненька ж моя!.. Хіба ж я винна?..

Агнеса.—Цить! Мовчи!.. (Засвічує в кампличці свічку перед іконою) Молися! Становися навколюшки!.. (Кидає Теклю навколюшки перед кампличкою).

Текля.—Прости ж мене, матінко божа, пресвята богородице! Ой, прости ж мене грішницю!..

Агнеса. Ні... Буде!.. Не приймає матір божа твоїх молитов... Бачиш, слюзи течуть у богородиці!.. Сама ти—грішниця велика й великого грішника ти породила, антихриста! Дияволеня родила!.. Чуєш, Текле?.. Не буде тобі прощення, поки сама своїми руками не задавиш зараз чортиняти...

Текля.—Голубочко ж моя, матушечко, ой, не можу ж я зробити цього... Не підіймаються мої руки на це... Дитинко ж ти моя малесенька, синочку мій малесенький!..

Агнеса. Не дитина це! Чуєш? Це антихрист вродився! Я сон такий віщий бачила. Чортиня ти вилупила замість дитини.

Текля.—Та як же таки з-під попа чортиня вродилось?.. Та хіба ж тоді й піп диявол, чи що?.. (Плаче).

Агнеса.—Мовчи!.. Чуєш!.. Роби те, що я кажу. Проклену!..

Текля.—Не можу ж я цього зробити, не можу!..

Агнеса.—А, так ти не можеш? Так ось же тобі, блуднице проклята!.. (Вихопила з рук Теклі дитину й кинула її в криницю). Шукай тепер своє діволення!

Текля.—(Голосить над криницею). Ой, щож ви й наробили, матушечко рідненька!.. Що ж я тепер робитиму без його?.. Хіба ж воно винуває, маленьке?..

Агнеса.—Тихше! Цить!.. Хтось іде сюди... Ходім звідси швидче. (Потягла Теклю за руку. Крадуться Івген і Марта. В руках у Івгена одріз).

2.

Марта.—Хтось тут мов-би голосив. А нема ще нікого.

Івген.—Це та криниця?..

Марта.—Вона. О, свічку хтось запалив. Хтось був тут недавно. (Гасить свічку).

Івген.—Може вже ми спізнались? Може вже в них відбулися тут збори?..

Марта.—Ні. Йона казав, що призначено опівночі... (Глухо зашумів від налетівшого вітру ліс).

Івген.—Що воно?.. Древа зашуміли од вітру... А я тобі признаюсь, Марто: страшно тут... Глухе наше село, серед лісу старого загубилося...

Марта.—Дурниця, Івгене! Що ти, сорому не маєш боятись?

Івген.—Та то я так... пожартував.

Марта.—Ну, лягай тут за криницею. Сам проти всіх не виступай. Не йди на вірну смерть.

Івген.—Ого-го! Я, брат, такий, що як розпалюся, на всіх один можу піти!

Марта.—Чекай допомоги. Години через дві повинні прибути червоноармійці з міста. Ну, лягай тут на варті, а я знов на село, там буду пильнувати. Йона теж скоро прийде.

Івген.—Марто, Марто, почекай.. Я хотів тобі сказати... Може я те... пагано робив, що з поповою дочкою... Я ж не знав, Марто... А коли вони, гади, повстання робить, то я те... нікого з них не пожалію!..

Марта.—Ото ж Івгене, треба краще до людей придивляться! Та—нічого, тепер мушиш виправити свою помилку.

Івген.—Виправлю, Марто! Коли таке діло, хіба я що! (Лягає в кущах за криницею. Марта пішла. На дзвіниці б'є 12. Входять Ніна й Вербицький).

3.

Ніна.—Ось і криниця. Як тут сумно навколо і.. страшно.

Вербицький. Нема нічого страшного. Зараз збереться народ і розпочнемо свою агітпропроботу. Мужички прийдуть уже озброєні, так що, може, на завтра, як успіємо остаточно зорганізуватись, і нальот на місто вчинимо.

Ніна. А комсомол як?

Вербицький.—П'яний комсомол. Наші таки добре підпоїли їх. (З-за криниці вискакує Івген і наставляє на обох одріза).

4.

Івген.—Ні, не весь комсомол п'яний! Руки вгору! Ну? (Ніна й Вербицький підіймають руки).

Ніна.—Івгенчику, це ти? Не жартуй так! Ти ж жартуєш? Я зараз спущу руки. (Зпускає руки.)

Івген. - Вгору руки! Це не жарт!.. (Ніна знов підіймає руки).

Вербицький.—Товаришу Яровий, як же тоді пояснити цю вашу... вашу поведінку?

Ніна. - Івгене, це непорозуміння!.. За віщо?

Івген.—За контрреволюцію. Ну, гайда в село!

Вербицький.—Гаразд. Я виконую вашого наказу, але... але я вам хочу показати одного папірця, якого я ще вам не показував, товаришу Яровий. Як би ви не пішли під суд ревтриба за таку річ!

Івген.—Який там папірець, який суд?

Вербицький. Ось лежить у мене в кишені. Вийміть і почитайте. Не бійтесь, я не втечу. І зброї теж не маю. Чи ви може боїтесь опустити одріза й підійти до мене? Ха-ха-ха!..

Ніна.—Коли ти, Івгене, не відпустиш мене зараз, я... я про все донесу радянській владі... і про те, як незаконно скасував продподаток з мого батька... Чуєш?..

Івген.—Ах ти ж...

Вербицький.—Ха-ха-ха!.. Він боїться підійти!..

Івген.—(Підходить). Де той ваш папірець?

Вербицький.—Ось у лівій кишені. Торкається вас, товаришу. (Івген опустил одріза, шукає в кешені. Але в цей мент на нього скакає Вербицький. Тягне Івгена до криниці. Мавчазна боротьба. Ніна допомагає Вербицькому. Нарешті Івгена кидають у криницю. В цю ж мить вбігає з рушницею Йона. Він бачить, як Івген щез у криниці, але допомогти вже не встиг).

5.

Йона.—Івген!.. Ах ви ж... гадюки!.. Стійте, прокляті!.. Івгена в криницю вкинули!.. (Креки, голоси, входять кілька селян озброєних сокирами, вилами, одрізами і т. ин.).

6.

Селяне.—Що тут за крик? Що тут таке?

Вербицький.—(Вказуючи на Йону). Візьміть його!.. Хватайте!.. Чекист—комсомолец!.. Убити нас хоче!... (Селяни хапають Йону й обеззброюють його).

Селянин I.—Ач, стерво, такий же мужик, як і ми, а в комсомол заліз!

Селянин II.—Ая, комунія обплутає.

Йона.—Не мужик я, а пролітарія, а ви куркулячі пики!

Селянин III.—Бач, як співає соловейко!

Вербицький.—Клацнуть його, щоб повітря не паскудив. (Чутно молитовний спів. Входять сестри діви Марії на чолі с Агнесою. Несуть ікону богоматері з ними ще гурт озброєних селян, між ними й Супрун, Івгенів батько).

7.

Селянин I.—Свята матушка йде з сестрами. Обновлену ікону несуть.

Вербицький.—Швидче його сокирою по голові, швидче!

Селянин II.—Підождем. Хай свята матушка винесе йому присуд.

Селяне.—Хай матушка присуде!.. Хай матушка!..

Вербицький.—Матушко Агнесо! Великого злочинця тільки-що впіймали. Комсомолец-безбожник, хотів забити мене... Хоче народ, щоб ти йому кару призначила найлютішу.

Агнеса.—Всіх комсомольців звеліла богородиця стріляти. Пресвята ікона обновилася... Буде кара комунії, покарає рука милосердної владици!..

Супрун.—Та за віщо ж це так усіх комсомольців? Хіба ж вони всі винні? Між ними ж просто дураки є... От і мій син в комсомолі—що ж ти йому зробиш? Не вбивай же його за це, коли він дурний!

Йона.—Нема вже вашого сина, дядько Супруне! Он-де ваш син, он-де!.. В криницю вже вкинули!

Супрун.—Що? Мій син? Івгена в криницю?!

Йона.—Оцеї охвицер з поповою дочкою вкинули. Я не встиг врятувати...

Селяне.—Який охвицер? Де ти охвицера бачиш?..

Йона.—Той, що катував нас при гетмані шомполами! Он він! (Показує на Вербицького).

Вербицький.—Брехня!.. Що ви слухаєте прокляту комсомольську гадюку?..

(Галас. Вбігає Марта, за нею Текля й кіль

ців)

8.

Марта.—(З наганом). Ні з місця! (Всі скам'яніли, Йону пускають).

Текля.—Ой, дитина ж моя в криниці, ой людочки ж мої добрі!..
(Голосить).

Вербицький.—Зрада! Захищайся!.. (Стріляє з револьвера, але червоноармійці його обеззброїли й скрутили назад руки).

Марта.—Тримайте цього офіцера! В'яжіть і цю манашку! Теклину дитину в криницю вкинула. Та й попову дочку до купи!

Текля.—Ой боже ж мій, боже! Ой людочки ж добрі! (Червоноармійці оточили Ніну й Агнесу. Сестри діви-Марії розбігаються. Супрун підбігає до Йони).

Супрун.—Де Івген?! Де син мій!..

Йона.—(Підбігає до Вербицького, зриває з його бороду й перуку). Ось він... охвицер проклятий!.. Бороду начепив. Він у криницю Івгена вкинув!..
(Натовп схвилюваний). За ким же ви йти хотіли?.. За паном слинявим?..

Голоси селян у натовпі:—Помилка значить вийшла...

— Хіба ж ми знали, хто він такий?..

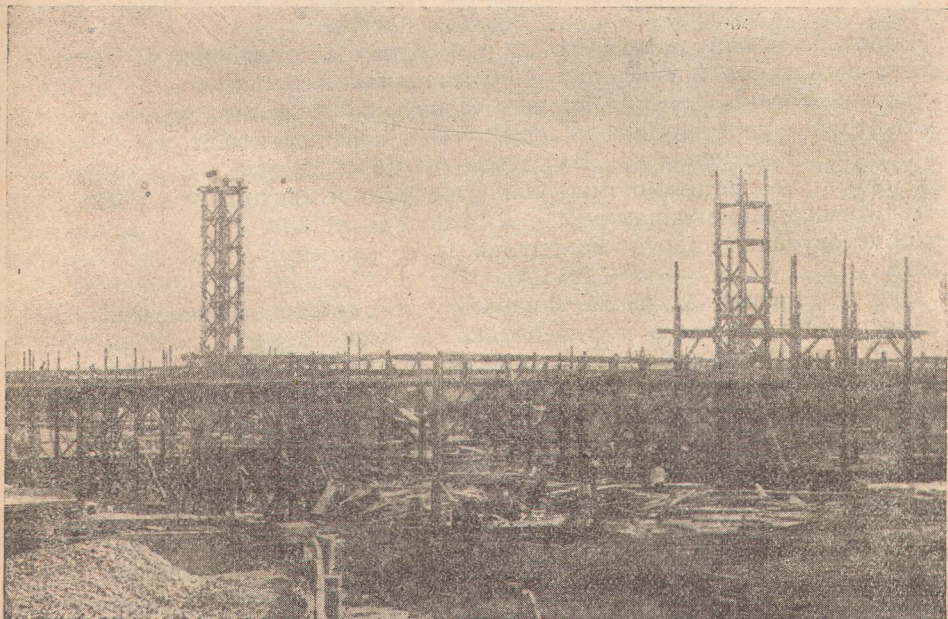
— Дурив нас... От падло!..

Марта.—А тепер всі в село! Там розберемо!..

Йона.—Хто зо мною залишається витягти втоплених із криниці?

Супрун.—Івгене!.. Івгене!.. Добігався!.. Не я казав?.. (Витирає хусточкою очі, схилився на криницю).

К І Н Е Ц Ї

Залізо-бетонна основа Будинку Промисловости (м. Харків).